

➤ Eino Leino -tutkijan perintö –
Aarre M. Peltonen käsikirjoitusten
tekstikriittisenä tutkijana

—

Sakari Katajamäki

T ampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuuden dosentista Aarre M. Peltosesta (1920–1991) kuulee puhuttavan vain harvoin, vaikka hän julkaisi mittavan tuotannon suomalaisen kirjallisuuden ja etenkin Eino Leinon tutkijana. Tuoreimmassa Leino-elämäkerrassa Panu Rajala (2017, 562) tiivistää Peltosen merkityksen ja arvostuksen välisen ristiriidan muutamaaan lauseeseen. Rajalan mukaan tämä kiistatta paras Leinon tuntija ”kokosi kaiken julkaisukelpoisen ja jäljitti runoilijan lähteille johtavat mutkaiset polut. Hänen suunnittelemansa elämäkerta ei tästä runsaudesta enää jaksanut rakentua. Palkakseen hän sai ymmärtämättömyyttä akateemista väheksyntää. Ilman hänen ja Onervan¹ opuksia emme tietäisi Leinosta paljoakaan.”

Helsingistä filosofian kandidaatiksi 1947 valmistunut Peltonen suoritti jatkotutkintonsa Tampereella. Hän valmistui filosofian lisensiaatiksi 1969 ja tohtoriksi 1975, minkä jälkeen hän sai dosentin arvonimen vuotta myöhemmin. Kotimaisen kirjallisuuden vs. apulaisprofessorina hän toimi 1978–1979. Varsinaisissa viranhauissa Peltonen ei kuitenkaan koskaan pärjännyt. Yliopistomaailman ulkopuolella hän muun muassa teki erilaisia opettajan-, toimittajan- ja kustannustoimittajan töitä. (Hirvonen et al. [toim.] 1985, 497; KKO 1986, 706; Hosiaislouma et al. 1998, 40–46, 166.)

Jos vaikutelmat unohduksesta ja akateemisesta väheksynnästä pitävät paikkansa, mahdolliset selitykset voivat liittyä muun muassa Peltosen tutkimusintresseihin ja hänen töidensä julkaisukanaviin. Hänen toimittamiensa, Otavan vuosina 1953–1968 julkaisemien Leinon teosten kokonaislaajuus hipoo 6000 sivua², mutta niitä ei ehkä mielletä tutkimustyön tuloksiksi, vaikka ne perustuvat runoilijan painettujen teosten ja arkistolähteiden perinpohjaiseen tutkimukseen ja vaikka *Runot I–IV* (1961–1968) sisältävät myös laajoja tekstikriittisiä liitteitä. Toisaalta monet Peltosen laajat Leino-teokset ovat ilmestyneet 1970-luvulla Tampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuuden monistesarjassa kirjoituskoneella kirjoitettuna A4-niteinä, jotka tietokoneiden yleistyttyä ovat näyttäneet vanhentuneilta.³

Sanalla *tekstikritiikki* viitataan tieteenalaan, joka tutkii tekstien alkuperää, välittymistä, tekstikerrostumia ja versioiden välistä variaatiota ja pyrkii siten saamaan käsityksen tutkittavien tekstien historiasta ja erilaisista tekstimuodoista. Tutkimusaineistoinaan se käyttää erityisesti vanhimpia saatavilla olevia lähteitä, kuten käsikirjoituksia, niistä käsin kirjoitettuja kopioita tai teosten varhaisimpia painoksia. Tekstikritiikin tutkimustulokset julkaistaan tavallisesti kriittisinä editioina, joihin voi sisältyä muun muassa kirjallisuudentutkimuksellisia kommentaareja ja artikkeleita.⁴

Tekstikriittistä tutkimusta tehdään tyypillisesti tiiviissä yhteydessä muihin sellaisiin tieteenaloihin, jotka ovat kiinnostuneita samoista tutkimusaineistoista. Tekstikritiikin ja kirjallisuudentutkimuksen yhteiset juuret ovat filologiassa tutkimuksessa; myöhemmin tutkimusnäkökulmien suhde on vaihdellut. Yleisesti ottaen kirjailijoiden tuotannon tekstikritiikki palvelee laajasti kirjal-

lisuudentutkimusta. Tyypillisesti tekstikriitikot hyödyntävät paljon käsikirjoituksia, luonnoksia ja muita julkaisemattomia lähteitä, jotka voisivat muuten jäädä vähemmälle huomiolle kirjallisuudentutkimuksen piirissä. Siten kriittiset editiot ovat tärkeitä tutkimuslähteitä, joiden välityksellä arkistodokumenteista saatava tieto pääsee vaikuttamaan kirjallisuuden tulkintoihin.

Peltosen kirjallisuudentutkimukselliset intressit Leinon tutkijana liittyivät pääosin biografiaan ja metriikkaan. Leinon runojen tekstikriittikkona ja tämän tuotannon editorina hän oli kiinnostunut erityisesti kirjailijaa koskevien dokumenttien kartoittamisesta, tekstien julkaisemisesta ja runojen variaation tutkimisesta.⁵ Vuosikymmenien kuluessa Peltosesta kehittyi Leinon tuotannon ja tätä koskevien arkistojen, käsikirjoituslähteiden ja muistitiedon tuntija. Dokumentaarinen, suuria aineistomassoja järjestävä ja silti detaljeista kiinnostunut tutkimusote on oletettavasti vaikuttanut myös siihen, että Peltoselta itseltään on säilynyt lähes kahdeksan hyllymetrin henkilöarkisto, joka antaa paljon tietoa hänen tutkimuksestaan ja Leinon tuotannosta (SKS, Aarre M. Peltosen arkisto).

Tässä artikkelissa muodostetaan ensimmäistä kertaa kokonaiskuva Peltosesta Eino Leinon tekstikriittisenä tutkijana ja selvitetään, millainen rooli kirjailijalta säilyneillä käsikirjoituksilla oli (tai ei ollut) hänen tekstikriittisessä tutkimustyössään ja millaiset tiedonintressit ohjasivat (tai eivät ohjanneet) hänen työtään Leinon julkaisuihin ja arkistodokumenteihin syventyneenä tutkijana. Käytännössä tutkimuskysymys laajentuu kehämäisesti käsikirjoituslähteiden ja tekstikritiikin ulkopuolelle. Yhtäältä käsikirjoitukset muodostavat vain osan Peltosen tekstikriittisen editoinnin aineistoista, joihin kuului myös Leinon julkaistuja tekstejä. Toisaalta Peltosen tekstikriittisiä pyrkimyksiä on helpompi ymmärtää suhteessa hänen muihin tutkimustavoitteisiinsa ja osana kirjallisuuden alan tiedeyhteisöä. Vaikka Peltonen ei useinkaan antanut käsikirjoitusaineistoille asemaa tutkimusten keskipisteenä, hän käytti niitä poikkeuksellisen paljon sekä suhtautui kunnianhimoisesti arkistolähteiden tuntemiseen ja niistä välittyvän tiedon jakamiseen tuleville tutkijoille.⁶

Peltosen uran tarkastelu valottaa paitsi Leino-tutkimuksen vaiheita myös laajemmin suomalaisen kirjallisuuden tekstikriittistä tutkimusta, jota ei ole riittävästi huomioitu osana kirjallisuudentutkimuksen oppihistoriaa. Suomessa ylipäätään on tutkittu vain vähän tieteellisen editoinnin historiaa siinä missä esimerkiksi Tanskassa on laadittu laaja historiateos *Dansk editionshistorie* 1–4 (Kondrup et al. [red.] 2021) ja Saksassa on toteutettu eurooppalaisen editoinnin historiasarja *Bausteine zur Geschichte der Edition*.⁷ Nämä ja muut editiohistorialliset hankkeet avaavat tärkeällä tavalla niitä lähtökohtia, joista tekstilähteitä vuosisatojen kuluessa on julkaistu tutkijoiden ja muiden lukijoiden käyttöön.

Tieteelliset editiot ja niihin välillisesti pohjautuvat laajalle lukijakunnalle suunnatut kaunokirjallisten teosten laitokset ovat humanistisen tutkimuksen keskeisiä työvälineitä. Siksi tieteelliseen editointiin liittyvä tutkimus kertoo käytännössä laajasti humanistisen tutkimuksen ja kirjallisen kulttuurin his-

toriasta. Arkistoaineistojen näkökulmasta editiohistoriallinen tutkimus on relevanttia, koska käsikirjoitusaineistoon pohjautuvat kriittiset editiot ovat lisänneet tietoa arkistojen tekstilähteistä ja tuoneet kirjailijoiden aineistoja tutkijoiden käytettäväksi. Suomalaisen kirjallisuuden tekstikriittisenä tutkijana ja editorina Aarre M. Peltonen on toiminut tekstikritiikin ja käsikirjoitustutkimuksen edelläkävijänä Suomessa ja rakentanut pohjaa käsityksellemme Leinon laajasta tuotannosta. Siksi hänen tutkijanuransa valaisee kiinnostavilla tavoilla tekstikritiikin ja kirjallisuudentutkimuksen historiaa.

Viljo Tarkiaisen positivistinen perintö

Peltonen keskittyi elämäntyössään Leinon tutkimiseen ja editointiin ja vieroksuu alan teoreettista keskustelua. Siksi hänen opilliset esikuvansa ja tieteenteon mallinsa näkyvät lähinnä implisiittisesti hänen tuotannossaan. Tekstikriittisen tutkimuksen ja editoinnin alalla Peltosella oli periaatteessa saatavilla useita vertailukohtia tai malleja 1930-luvulla alkaneista Runeberg-editioista kansanrunouden ja *Kalevalan* piirissä tehtyyn editointiin ja tutkimukseen⁸ puhumattaakaan suomalaisista ulkomaisen kirjallisuuden filologisista pioneereista, kuten romaaniseen kirjallisuuteen erikoistuneista Werner Söderhjelmistä ja Arthur Långforsista.⁹ Yksi ilmiselvä oppi-isä löytyy lähempääkin: Viljo Tarkiaisen, jonka tutkimustoiminta punoo yhteen tieteellistä editointia ja elämäkerrallista tutkimusta sekä pyrkii faktatiedon kokoamiseen.¹⁰

Tarkiaisen oli muun muassa kirjoittanut elämäkerran Aleksis Kivestä (1910 alkaen) sekä toimittanut E. A. Saarimaan kanssa tieteellisen edition Kiven runoista ja kirjeistä (1915) sekä kunnianhimoisen Leino-antologian *Elämän laulu* (1947). Tarkiaisen teos *Eino Leinon runoudesta. Tutkielmia* (1954) ilmestyi postuumisti Peltosen ja Eino Kauppisen toimittamana. Lisäksi Tarkiaisen oli toiminut Peltosen opettajana ja antanut oppilaansa käyttöön muistiinpanoja, joita tämä hyödynsi väitöskirjassaan (Peltonen 1975c, 5).

Tarkiaisen katsaus ”Kirjallisuudentutkimuksen metodeista” (1929) antaa niinkin ikään avaimia Peltosen oppihistorialliseen taustaan. Kirjoitus osuu oppialan järjestäytymisen vaiheisiin, sillä se pohjautuu hänen esitelmäänsä Kirjallisuudentutkijain Seuran perustamistilaisuudessa 1927 ja on julkaistu seuran ensimmäisessä vuosikirjassa. Kuvaillessaan erityisesti saksalaisen kirjallisuudentutkimuksen kehitystä Tarkiaisen nimeää varhaisimmaksi vaiheeksi filologisen metodin. Se pyrkii tarkan tekstikritiikin avulla hankkimaan mahdollisimman luotettavia kirjallisia tekstejä tieteellisen tutkimuksen pohjaksi ja siten selvittämään teoksen syntyhistoriaa ja viimeistelyä tarkastelemalla säilyneitä lähteitä elämäkerrallisista sekä kieli-, tyyli- ja runousopillisista näkökulmista. Metodien seuraavassa vaiheessa analysoidaan teoksia ja kootaan yhteenveto, joka valaisee kirjailijan erikoislaatua sekä hänen suhteitaan edeltäjiin, aikalaisiin ja jälkimaailmaan. Tarkiaisen mukaan filologinen metodi keskittyy kirjallisiin

yksityisilmiöihin, joita se tarkastelee ulkokohtaisesti nähden kirjailijan teokset historiallisina asiakirjoina ja vasta toissijaisesti runollisen hengen tuotteina. (Tarkiainen 1929, 6–7.) Tarkiainen jatkaa:

Huolimatta erinäisistä liioitteluisistaan – esim. elämäkerrallisen tutkimuksen eksymisestä turhantarkkaan pikkurihkaman keräilyyn ja tekstikritiikin horjahtelusta kuolleita rinnakkaispiirteitä tai ”lähteitä” luettelemaan selityksintöön – tämä metodi saattaa laskea lujan pohjan kirjallisuudentutkimukselle [-] runoilijain teoksista toimitettujen tieteellisten laitosten sekä tarkkojen erikoistutkimusten avulla, joissa kunnioitus pienimpiäkin yksityisseikkoja kohtaan on kohotettu korkeimmaksi hyveeksi. (Tarkiainen mt., 7.)

Tarkiainen (mt., 7) liittää filologisen metodin voittokulun Suomessa etenkin kansanrunouden toisintojen säetutkimukseen, mutta myös monissa hänen omissa tutkimuksissaan on samantapaisia piirteitä. Hänen kuvauksensa perusteella on helppo nähdä, millaisesta pitkästä tutkimustraditiosta Peltosenkin työtavat kumpuavat. Tarkiaisen (mt., 7–8) katsauksen edetessä 1800-luvulta kohti 1900-luvun alkua etäisyys filologiseen perinteeseen kasvaa ja kirjallisuudentutkimus ottaa askeleita muun muassa psykologian ja tyyliintutkimuksen suuntaan. Nykyperspektiivistä sekä Tarkiaisen että Peltosen tutkimustyön voi nähdä asettuvan osaksi pitkää kirjallisuudentutkimuksen traditiota eikä niinkään kiinnittyvän vain uusimpiin koulukuntiin.

Erityisesti germanisti Wilhelm Scherer on tutkija, johon Tarkiaisen oma tutkimusote on liitetty, kun häntä ja hänen aikansa muuta filologisesti ja positivistisesti suuntautunutta tutkimusta on haluttu asettaa laajempiin tieteenhistoriallisiin kehyksiin (Karkama 1974, 25–37; Varpio 1986, 68, 70–71, 90, 116; Tarkiainen 2001).¹¹ Siinä mielessä Peltosenkin taustalla kangastaa schereriläinen, Tarkiaisen läpi suodattunut positivistinen perintö.

Päivän kehrä

Peltosen tutkijanuran tekstikriittiset ambitiot, painopisteet ja käytänteet havainnollistuvat, jos hänen tuotannostaan ottaa muutaman kiintopisteen ja katsoo, mitkä piirteet ovat säilyneet elämäntyön aikana suhteellisen muuttumattomina ja miten hän itse määrittelee omia tavoitteitaan. Käsikirjoituksiin ja tekstikritiikkiin liittyvissä kysymyksissä Peltonen ei juuri reflektoi omaa työtään ja valaisee lähtökohtiaan lähinnä välttämättömin osin. Toisaalta häneltä on säilynyt laaja tutkimustyöhön keskittyvä henkilöarkisto ja hänen teoksistaan on saatavissa aikalaiskriittikkä, mikä helpottaa tekstikriittisen tutkijaprofiilin muodostamista.

Ensimmäinen valaiseva kiintopiste on Otavan kustantama runovalikoima *Päivän kehrä. Valitut runot* (Leino 1953). Se antaa tietoa Peltosen editoriaalisista

Tieteelliset editiot ja niihin välillisesti pohjautuvat laajalle lukijakunnalle suunnatut kaunokirjallisten teosten laitokset ovat humanistisen tutkimuksen keskeisiä työvälineitä.

tavoitteista ja Leinon runouteen kohdistuvasta mielenkiinnosta sekä kertoo hänen tasapainoilustaan tieteenteon, yleishyödyllisyyden ja taloudellisten realiteettien välillä. Editiota voi pitää Peltosen eräänlaisena kisällintyönä tekstikritiikin saralla, vaikka hänelle oli jo aiemmin kertynyt kokemusta runoilijan tutkimisesta ja toimittamisesta.

Valikoimaa tehdessään Peltonen joutui määrittelemään Leinon runouden toimittamisen yleisiä ääriviivoja. Ne loivat pohjaa tuleville kriittisille runoeditioille, joita Peltonen teki Otavalle. *Päivän kehrän* nimiösivulla Peltonen määrittelee oman aktiivisen ja tutkimuksellisen roolinsa kirjan tekijänä: ”Eri toisinhoista valikoiden osastoiksi ja kolmeksi kokoelmaksi sommitellut sekä johdannolla, aikataulukolla ja tekstikritiikillä varustanut Aarre M. Peltonen.”

Lähes 800-sivuinen *Päivän kehrä* koostuu esipuheesta, 300 Leinon runosta, runoilijan elämänsä valaisevasta aikataulukosta ja hakemistoista. Kirjassa on myös Tekstikritiikki-liite, joka jakautuu Leinon elämän ja tuotannon pääkausien kuvaukseen sekä neljään muuhun alalukuun: Kritiikin työkenttä, tehtävä ja suoritustapa; Yleistä runojen ja tekstitoisintojen valinnasta ja painatuksesta; Lyhennykset ja lähteet; Varsinainen tekstikritiikki: ”Päivän kehrän” tekstien valinta, syntyajat, painatukset ja toisinnot. Peltonen kutsuu teosta runoilijan tuotannon ”ensimmäiseksi tekstikriittiseksi laitokseksi” ja kuvailee pioneeri-työtään, jonka aikana hän on itse kerännyt runoilijan kaikki ennen vain tilapäisesti julkaistut tai käsikirjoituksina säilyneet tekstit. Peltosen tekstikriittisesti ja elämäkerrallisesti orientoitunutta tutkimusotetta valaisee maininta: ”Monen hyvin edustavankin tekstin löytäminen on sitä paitsi käynyt päinsä ainoastaan keräämiäni elämäkerrallisten tietojen avulla.” (Peltonen 1953, 728–729.)

Peltonen luettelee kiinnostavasti tekstikritiikin tehtäviä ja päämääriä suhteessa *Päivän kehrän* oletettuihin lukijoihin ja käyttötarpeisiin. Niistä erotuu ainakin seitsemän osatavoitetta. Tekstikriittisen tutkimuksen ansiosta hän on (1) voinut valita runotoisintoja ja perustella niitä. Näin (2) Leinon lyriikan parhaat tekstit on saatu käytettäväksi kaikenlaisille lukijoille sekä (3) tulkinnan ja vertailevan tutkimuksen piiriin. Näitä käyttötarpeita tukeakseen

Peltonen (4) antaa lukijalle tiedot käytetyistä runojen painetuista lähteistä ja käsikirjoituksista. Lisäksi hän painottaa kirjahankkeen kuvailussa (5) runojen syntyajkojen määrittelyä sekä uutta (6) runoilijan elämän pääkausien hahmotusta. Pääkausijaottelun ansiosta lukija voi (7) ”selvemmin ja vaivattomammin syventyä siihen suurilinjaisimpaan aatehistorialliseen kehitykseen, joka on tapahtunut runoilijan ajatusmaailmassa ja jonka välittämiä heijastuksia hänen runoutensa tuotteet ovat”.¹² (Peltonen 1953, 730–731.) Näitä samoja tavoitteita ja painotuksia on myös Peltosen myöhemmissä kriittisissä editioissa ja muissa tutkimuksissa.

Päivän kehrän arvoa motivoidaan niin ikään suhteessa muunlaisiin Leinosta kiinnostuneisiin koulukuntiin. Peltosen mukaan edition tekstikritiikki hyödyttää paitsi tiedonjanoista suurta yleisöä myös kirjallisuudentutkimuksen monia erilaisia suuntia ja muotoja, kuten psykologista ja esteettistä suuntausta – editio ei siis ”rajoitu vain historiallis-filologisen suuntauksen palvelemiseen” (Peltonen 1953, 731). Peltonen varautuu jopa tekstikritiikin periaatteelliseen vastustamiseen:

Kaikki tutkijatkaan eivät sitä paitsi ole olleet selvillä siitä, miksi Eino Leinon toisintotekstien esiintuonti on niin tärkeätä. On ollut muuten vallalla sellaisiakin käsityksiä, ettei kenelläkään runoilijalla olisi oikeutta enää kokoelman ilmestyttyä muutella omia runotekstejään. Näin ”etruskilaisesti” ei tämän valikoiman toimittaja ole milloinkaan pystynyt ajattelemaan.¹³ (Peltonen 1953, 734.)

Toimitusperiaatteitaan hän perustelee käytännöllisilläkin syillä. Näin hän samalla rakentaa perustaa tulevillekin runoeditioille:

Oikeastaan tieteellisesti mahdollisimman tarkassa tekstikritiikissä olisi vertailtava rinnakkain kunkin runon kaikkien toisintojen eriäviä kohtia ja esitettävä perustelut parhaan yksityiskohdan valitsemiseksi jokaisessa tapauksessa. Käytännöllisistä syistä tällainen menettely on [--] ollut mahdotonta [--] siksi, että vertailu olisi nähtävästi vaatinut eräitä satoja painosivuja tilaa ja siten kirja paisunut liian isokokoiseksi ja kalliiksi suuren yleisön hankkia. Täydellisen kritiikin suorittaminen – mikäli se ajan mittaan osoittautuu tarpeelliseksi – on mielestäni sopivinta suorittaa Eino Leinon koottujen teosten kriittillisen laitoksen yhteydessä, silloin kun sellainen jättiläisteos katsotaan voitavan julkaista. Tuonkin teoksen julkaiseminen on vain rahakysymys, sillä olen hankkinut sitä varten käsille jo kaikki tarvittavat, nykyisestä Eino Leinon KOOTTUJEN TEOSTEN laitoksesta puuttuvat tekstit.

Tämän vuoksi olen tyytynyt käytännöllisen pakon sanelemaan suppeampaan, mutta silti tietopuolisesti mahdollisimman tarkkaan tekstikritiikkiin. (Peltonen 1953, 734.)

Päivän kehrän monet editoriaaliset ratkaisut valaisevat Peltosen myöhempien editioiden käytäntöjä. Kirjan tekstikriittisiä liitteitä edeltävien runo-osastojen toimitetuiksi runoteksteiksi, niin sanotuiksi lukuteksteiksi, hän on valinnut runojen parhaimmiksi katsomansa versiot, joskaan hän ei perustele valintojaan. Tekstikriittisissä kommentaareissa Peltonen puolestaan mainitsee runojen muutkin sellaiset versiot, jotka antavat tietoa runojen erilaisista tekstiasuista. Lukutekstin hän on muodostanut historiallis-kriittiseen tapaan yhden aidon tekstilähteen pohjalta; joissain tapauksissa hän on kuitenkin joutunut yhdistämään tekstimuotoja kahdesta eri runoversiosta vaikka on tiennyt ”tämän olevan mahdollisimman arkaluontoista, jopa eräältä kannalta väärää menettelyä”. (Peltonen 1953, 734.) Lisäksi Peltonen avaa ja perustelee niitä tapoja, joilla hän on varovasti korjaillut ja yhdenmukaistanut runojen välimerkitystä ja ortografiaa (Peltonen 1953, 734–735).

Päivän kehrän asemaa Peltosen tutkijanuran ensimmäisenä merkkipaaluna vahvistaa myös se, että teosta toimittaessaan hänellä oli valmisteilla käsikirjoitus ”Eino Leino bibliografia” (Peltonen 1953, 726). Myöhemmin hän viittaa bibliografiahankkeeseensa muissakin Otavan editioissa.¹⁴ Suuri bibliografia ei koskaan valmistunut julkaisuksi asti, mutta Peltosen bibliografisista hankkeista on säilynyt arkistossa runsaasti aineistoja. Hän on työskennellyt niiden parissa ainakin 1970-luvun puoliväliin saakka. Aineisto osoittaa, että hänen tutkimusintressinsä ulottuivat teos- ja aineistoluetteloiden laatimiseen eli enumeratiiviseen bibliografiaan. Tämä bibliografinen mielenkiinto ei kuitenkaan painottunut käsikirjoitusaineistoihin, vaan Leinon painettuihin teoksiin, tämän tuotannosta tehtyihin käännöksiin ja sävellyksiin sekä muihin kirjailijaa koskeviin lähteisiin. (SKS, Aarre M. Peltosen arkisto. Kansio 72.)

Päivän kehrän ilmestyessä 26. syyskuuta 1953 Leinolla ja uudella runokirjalla oli valtavaa nostetta: Helsingin Esplanadin puistossa paljastettiin Lauri Leppäsen tekemä veistos runoilijan 75-vuotisjuhlavuoden kunniaksi, ja uusi editio julkistettiin samassa tilaisuudessa (ks. Laurila 1953). Runovalikoima sai lehdistössä näkyvyyttä ja positiivisia arvioita, joissa tekstikriitikin osuutta nostettiin esille. Jopa Otavan lehti-ilmoitus hehkutti näitä ansioita: ”Nyt kauppoihin ilmestyvä valikoima edistää ratkaisevalla tavalla Eino Leinon lyriikan kauneimpien runojen tuntemusta sekä osoittaa samalla, millaisiin saavutuksiin n.s. tekstikriittisellä tutkimuksella runouden piirissä päästään.” (Anon. 1953.) Teos sai huomiota muun muassa *Helsingin Sanomissa*, *Uudessa Suomessa*, *Suomen Sosialidemokraatissa*, *Ylioppilaslehdessä* ja *Maaseudun Tulevaisuudessa*, ja siitä kirjoittivat Kai Laitisen, Aarne Laurilan ja Pentti Lylyn kaltaiset asiantuntijat.

Päivän kehrän jälkeen Otava julkaisi Peltosen toimittamia Leinon kirjallisia teoksia ja kirjeitä. Se oli kustantajaltakin mittava panostus runoilijan kirjallisen työn julkaisemiseksi, etenkin kun se oli aiemmin julkaissut kirjailijan *Koottujen teosten* 16-osaisen sarjan (1926–1930).¹⁵ Tekstikriittisesti toimitetut *Runot I–IV* ilmestyivät vuosina 1961–1968. Vaikka neliosaisen sarjan suuntaviivat oli määri-

tetty jo *Päivän kehrässä*, uudenlaista tekstikriittistä kunnianhimoa osoitti muun muassa kokonaisten runoversioiden siteeraaminen kommentaareissa. Silti esimerkiksi välimerkkejä koskevien tekstierojen esittäminen ei ollut kommentaareissa mahdollista tilan säästämiseksi (Peltonen 1961, 386).

Tekstikritiikin vuosikymmenet

Lähes neljännesvuosisata *Päivän kehrää* myöhemmin ilmestynyt *Eino Leinon runot ja runonsuomennokset koottujen teosten ulkopuolelta 1915–1920. Eino Leinon runojen syntyajat ja toisinnot 1915–1920. Tekstikriittinen tutkimus* (Peltonen 1977) on toinen valaiseva merkkipaalu Peltosen tutkijanuralla. Se asettuu eräänlaiselle vedenjakajalle, sillä se oli hänen ensimmäinen editionsa yliopistollisessa monistesarjassa ja merkitsi käytännössä irtautumista Otavan piiristä. Peltosen tarkoitus oli tehdä eräänlainen kahden julkaisukanavan hybridijulkaisu, sillä hän toteaa teoksen sisältävän ”toistaiseksi julkaisemattoman niteen (Eino Leino, *Runot V 1915–1920*) teosten ja runojen tekstikritiikin”, jonka hän sanoo laatineensa samaan tapaan kuin *Runoissa I–IV* (Peltonen 1977, 2). Monistesarjan niteeseen sisältyi Otavan julkaisemiksi aiottujen runojen tekstikriittinen kommentaari sekä Leinon kootuissa teoksissa ilmestymättömiä runotekstejä kommentaareineen. Samana vuonna Peltoselta ilmestyi monistesarjassa vastaava vuosien 1920–1926 runoihin keskittyvä teos. Se toimii sisarteoksena *Runot VI* -editiolle, jonka Peltonen suunnitteli julkaisevansa.

Otava ei kuitenkaan missään vaiheessa julkaissut Leinon runojen viidettä ja kuudetta osaa. Peltosen tekstikriittisen elämäntyön yhtenä suurimpana menetyksenä voineekin pitää sitä, että julkaisematta jääneisiin editioihin olisi sisältynyt *Helkavirsien* toinen sarja (1916), jota kirjailija itse piti ”elämänsä loppuun asti kaiken runoutensa parhaana saavutuksena” (Peltonen 1977, 69). Tämä Leinon teos oli jäänyt Otavalta julkaisematta aiemminkin: Peltosen alkuperäisissä suunnitelmissa se sisältyi *Helkavirsien* ensimmäisen sarjan yhteyteen eli *Runoihin III*. Otava oli jopa ennättänyt painattaa runoista oikovedoksia, joita Peltonen oli tarkistanut 1960-luvulla. (SKS, Aarre M. Peltosen arkisto. Eino Leino *Helkavirsiä* Toinen sarja. Käsikirj. 31 l. *Runot IV*; Alkusuunnitelmia *Runojen I–VI* jaoitteluksi osiin; Teossuunnitelmat Eino Leino: *Runot. V–VI*. Kl. 29528 ja 29529. Kansiot 7 ja 36.) Oletettavasti *Helkavirsien* toinen sarja jäi tuolloin teoksesta pois, koska se kronologisesti kuuluu Leinon myöhempään tuotantoon.

Tutkijan arkistosta käy ilmi, että *Helkavirsien* toisella sarjalla ja muilla Otavan editiosarjan osiin V–VI aiotuilla runoilla olisi ollut mahdollisuus tulla julkaistuiksi vielä 1980-luvun lopulla. Tuolloin Peltosella oli valmiina näiden kahden laajan kirjan käsikirjoitukset, joiden tekstikriittiset toimitusperiaatteet noudattavat aiemmin vakiintunutta kaavaa. Aineiston yhteydessä on säilynyt kaksi lähes samaan aikaan päivättyä suunnitelmaa. Toisessa, 6.11.1988 päivättyssä kirjoituksessa hän esittelee Otavalle kolmiosaista teossarjaa, johon Leinon

runot olisi mahdutettu ilman kommentaareja. Seuraavalle päivälle 7.11. päivätty suunnitelma koskee teosta ”EINO LEINON RUNOT V–VI Tekstikriittinen julkaisu Otavan vuosina 1961–1968 julkaisemien I–IV niteiden täydennykseksi”. Siinä Peltonen toteaa teosten olleen ”tässä asussaan painovalmiina vuodesta 1985 lähtien”.¹⁶ (SKS, Aarre M. Peltosen arkisto. Teossuunnitelmat Eino Leino: Runot. V–VI. Kl. 29529. Kansiot 34–36.) Hän aikoi ilmeisesti lähestyä Otavaa kahdella vaihtoehdoisella suunnitelmalla.

Monistejulkaisu *Eino Leinon runot ja runonsuomennokset koottujen teosten ulkopuolelta 1915–1920. Eino Leinon runojen syntyajat ja toisinnot 1915–1920. Tekstikriittinen tutkimus* on erityisen kuvausvoimainen Peltosen tekstikriittisen ajattelun ilmentäjänä. Tällä uudella akateemisella julkaisufoorumilla hänellä oli oletettavasti paljon vapaammat kädet julkaista tekstikritiikin tuloksia kuin laajemmalle lukijakunnalle suunnatuissa kaupallisen kustantajan teoksissa. Silti hän monistesarjassakin pitäytyy samoissa toimitusperiaatteissa kuin *Runoissa I–IV*. Vielä kymmenen vuotta myöhemmin, kun Peltonen puhtaaksikirjoitti uudelleen osien V ja VI tekstikriittisiä liitteitä, hän pitäytyi näissä vanhoissa käytännöissään.

Erityisesti *Helkavirsien* ensimmäisen ja toisen sarjan runot valaisevat hyvin Peltosen tutkimusta, sillä Leinon teosten runoja sisältyy Otavan kustantamiin editioihin, monistesarjan julkaisuihin ja Peltosen väitöskirjaan. *Runojen III* (1964) tekstikriittisessä kommentaarissa hän pyrki hahmottamaan Leinon runojen kaikkien käsikirjoitusversioiden kirjoittamisjärjestyksen ja tarjoamaan edition lukijalle versioiden viimeiset tekstikerrostumat kokonaisina runoteksteinä. Periaate on kunnianhimoinen, sillä esimerkiksi *Helkavirsien* ensimmäisen sarjan ”Räikkö räähkä” -runosta on Peltosen laskutavalla säilynyt 24 käsikirjoitusversiota. Lisäksi hän dokumentoi käsikirjoituksiin sisältyvät ”vaihtoehdot” eli variantit. Kaiken kaikkiaan Peltosen tekstikritiikin pääyksikköinä toimivat kuitenkin kokonaiset runoversiot eikä hän esimerkiksi muodostanut apparaatteja, joissa vertailtaisiin yksittäisten säkeiden muutosprosesseja.

Runukohtaisten kommentaarien ohella Peltonen taustoittaa *Helkavirsien* ensimmäisen sarjan syntyhistoriaa ja kuvailee Leinolta säilyneitä dokumentteja, jotka koskevat runojen järjestystä hänen teossuunnitelmissaan (Peltonen 1964, 520–673). Samaan tapaan Peltonen esittelee myös *Helkavirsien* toisen sarjan tekstikriittisiä tutkimustuloksiaan vuoden 1977 monistejulkaisussa (Peltonen 1977, 67–96) ja vielä vuosikymmen myöhemmin laatiessaan Runot V -teoskäsikirjoitusta. Näidenkin havaintojen perusteella Peltonen oli saanut tehdä Otavalla juuri sitä, mitä hän oli halunnut.

Vaikka Peltosen vakiintuneet tekstikriittiset käytännöt huomioivat vahvasti käsikirjoituslähteitä ja dokumentoivat niihin sisältyvää tekstuaalista variaatiota, hän ei kuitenkaan antanut runokäsikirjoituksille mitään erityisasemaa painettuihin runojulkaisuihin nähden. Hän ei myöskään pyrkinyt keskittymään mihinkään tiettyyn kirjoitusvaiheeseen ja muodostamaan siitä yhtenäistä kokonaiskuvausta käsikirjoitusten pohjalta. Peltosen editoriaaliset lähtökohdat

niin ikään ohittivat runoilijan kirjoitustyön materiaaliset piirteet, kuten sen, onko säkeitä korjailtu runoluonnosten marginaaliin tai säkeiden väliin. Tässä mielessä käsikirjoitukset olivat hänelle ensisijaisesti runojen tekstimuotojen lähteitä; hän ei ollut niinkään kiinnostunut runoilijan konkreettisista kirjoitus-tavoista. Toisaalta Peltosen oli erityisen kiinnostunut Leinon runojen syntyhistoriasta ja koki tärkeäksi runoversioiden kirjoitusjärjestyksen selvittämisen.

Peltosen arkistossa säilyneet tutkimusaineistot antavat lisävaloa siihen, millaisen roolin hän antoi käsikirjoituksille runojen tekstikritiikissä ja millaisia työtapoja hänellä oli. Hän dokumentoi Leinon käsikirjoituksia ainakin jonkin verran myös valokuvoin ja valokopioin. Lisäksi hän laati niin sanottuja diplomaattisia transkriptioita, joihin hän konekirjoitusta ja kynällä piirtämistä yhdistellen mallinasi helposti luettavaan muotoon runoaineiston materiaalisia piirteitä, kuten erilaisia yliviivauksia sekä tekstiin tehtyjen lisäysten sijainteja.¹⁷ Peltosen kirjoitti runotranskriptioihin myös niiden identifiointia ja tulkintaa tukevia tietoja, esimerkiksi ”Siniviiv. arkin oikeanpuol. sivulla, repäisyjälki vasemmalla. Taustapuoli tyhjä. Arkin oikeassa yläkulmassa musteella liuskan numero: 7.” (SKS, Aarre M. Peltosen arkisto. Eino Leino: Helkavirsiä II. Synty ja yleistä. 235 l. Kl. 29555. Kansio 40.) Peltosen selvästikin tarvitsi käsikirjoitusten materiaalisia piirteitä koskevaa tietoa tutkimustyöhönsä, mutta näitä tietoja hän poimi julkaistavaksi vain valikoiden.

Opinnäytetyöt Peltosen päämäärien ja tutkimusvirtausten heijastajina

Peltosen tekstikriittistä tutkimustyötä valaisevat myös hänen opinnäytetyönsä. Vuonna 1969 valmistuneen lisensiaatintyönsä *Eino Leinon varhaiskehitys ja -tuotanto* hän julkaisi kuusi vuotta myöhemmin yliopiston monistesarjassa, ja samana vuonna ilmestyi hänen väitöskirjansa *Maan piiristä metafyyssiseen* (Peltosen 1975b ja 1975c). Teokset antavat lisätietoa Peltosen käsikirjoituksia ja muita arkistodokumentteja koskevista intresseistä. Lisäksi ne kertovat niistä ristipaineista, joita kirjallisuudentutkimuksen uudet suuntaukset asettivat filologisesta ja biografisesta traditiosta ponnistavalle tutkijalle.

Eino Leinon varhaiskehitys ja -tuotanto on biografinen, arkistolähteitä painot-tava tutkimus kirjailijan elämänvaiheista ja tuotannosta vuoteen 1896 saakka. Peltosen käyttää siinä paljon dokumenttilähteitä ja siteeraa niitä usein ja pitkästi. Laajemmat suunnitelmat kirjailijaelämäkerran kirjoittamiseksi jäivät toteutumatta. Häneltä on kuitenkin säilynyt muun muassa yli 40-liuskainen suunnitelma ”Eino Leino ja hänen elämäntyönsä. Kolmiosaisen elämäkerran kokoonpanosuunnitelma” sekä 213-liuskainen käsikirjoitus ”Eino Leinon runous. Yhdistelmää eri muistiinpanoista Eino Leinon elämänvaiheiksi” (SKS, Aarre M. Peltosen arkisto. Kl. 29517. Kansiot 14 ja 73).

Yrjö Varpion *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historiassa* (1986) Peltosen mainitaan kerran, luvussa Kohti biografismin kriisiä. Siinä Leino-tutkija

asetetaan osaksi 1950–1970-lukujen tieteellisten kirjailijaelämäkertojen kehitysvaihetta, jossa tutkimusmenetelmä on vahvasti aineistovaltainen.¹⁸ Biografian kirjoittaminen muuttuu tällöin kirjailijan elämänvaiheita, kirjoitustyötä ja teosten vastaanottoa koskevan aineiston kronologiseksi esittelyksi tehden elämäkerran kirjoittajasta taka-alalle vetäytyvän havainnoijan ja esittelijän. (Varpio 1986, 129.) Varpion (mt., 130) mukaan tämä kehitys näkyy yhä kärjistyneenä Peltosen teoksessa *Eino Leinon varhaiskehitys ja -tuotanto*, jonka ”impliisiittisenä metodisena periaatteena on löytää kaikki olennaiset Leinon elämään ja tuotantoon liittyvät tosiasiat”. Varpion oppihistoriallisen, Peltosen aikaishorisontista käsin luodun näkemyksen mukaan tämä asettuu biografisena tutkijana osaksi laajahkoa tutkimussuuntausta, joka on pikemminkin kiistely kuin unohdettu.

Eino Leinon varhaiskehitys ja -tuotanto valaisee Peltosen tekstikriittistä tutkimusta, sillä hän ankkuroitui vahvasti biografisiin lähtökohtiin myös tekstikriittikkona ja editorina toimiessaan. Hän liitti runojen syntyvaiheita runoilijan elämänvaiheisiin, ja hänelle oli tärkeää käsikirjoitusten ajoittaminen ja asettaminen osaksi tämän elämänkaarta.¹⁹ Siinä mielessä Peltosen Leino-tutkimus oli aina jollain tapaa biografisesti suuntautunutta ja arkistolähteistä ammentavaa.

Väitöskirjaansa *Maan piiristä metafysiiseen. Tutkimus Eino Leinon ensimmäisen sarjan helkavirsien rakenteesta, synnystä ja tulkinnasta* Peltonen puolusti Tampereen yliopistossa opponenttinaan professori Mauno Niinistö (Anon. 1975). Se poikkeaa radikaalisti hänen muista laajoista Leino-tutkimuksistaan. Tässä kirjassa Peltonen irtautui mukavuusalueeltaan ja pyrki lähestymään aikakauden muita tutkimuksellisia virtauksia.

Väitöskirjan johdanto alkaa sivun mittaisella alaluvulla Tehtävän rajaaminen, joka auttaa ymmärtämään tutkimuksen suhdetta Peltosen aiempiin töihin. Hän kertoo valinneensa tehtäväkseen *Helkavirsien* ensimmäisen sarjan ”runojen erinäisten rakenneseikkojen, synnyn ja tulkinnan tutkimuksen”, minkä johdosta väitöskirjassa on kyse ”kahden tutkimusmetodin, strukturalistisen ja geneettis-historiallisen, käyttäminen”. Runojen rakenteellisen tarkastelun hän on rajannut niiden kokonaisrakenteeseen sekä kalevalamitan säetyyppien määrittelyyn. (Peltonen 1975c, 7.) Geneettis-historialliseksi metodiksi kutsumaansa tutkimusmenetelmää Peltonen ei varsinaisesti määrittele, mutta hän kuitenkin kuvailee runojen syntyhistoriaan liittyviä intressejään ja aiempaa tutkimustietoa kokoavaa otettaan:

Helkavirsien ensimmäisen sarjan runojen synnystä olen pyrkinyt esittämään kaiken olennaisen, mitä nykyisten tietojen perusteella on selvitetty ja selvitettävissä, samoin niiden *tulkinnasta*. [...] Milloin elämäkerrallisten ja muiden ns. geneettis-historiallisten seikkojen esille tuonti on tuntunut hyödylliseltä runon tulkinnan kannalta, en ole halunnut sitä täysin karttaa; Eino Leino oli epäilemättä ns. ”subjektiivinen runoilija”. (Peltonen 1975c, 7.)

Peltosen jälkeen myös käsikirjoitusten tutkimus ja tekstikriittinen editointi ovat saaneet uusia muotoja kirjallisuudentutkimuksen kentällä, mikä asettaa hänen tutkijanuransa uuteen kiinnostavaan valoon.

Näissä varovaisissa sanankäänteissä voi aistia puolustautumista uskriittisiä lähtökohtia vastaan. Hän myös viittaa René Wellekiltä ja Austin Warrenilta (1969, 90–93) suomennettuun teokseen *Kirjallisuus ja sen teoria*, joka suhtautuu biografiseen metodiin varautuneesti mutta näkee siinä myös mahdollisuuksia. Lisäksi Peltonen kertoo käyttäneensä *Helkavirsien* tutkimuslähteenä omaa aiempaa tekstikriittistä tutkimustaan *Runot III. 1901–1908* (1964) ja sen tekstikriittistä kommentaaria. (Peltonen 1975c, 7.) Vaikka väitöskirja irtautuukin tekstikriittisestä tutkimusperinteestä, sen lähtökohdat rakentuvat hänen aiemille töilleen.

Väitöskirjan päivälehtikritiikissä kiinnitettiin huomiota eri tutkimusperinteiden yhdistelyn hankaluuteen ja väkinäisyyteen. *Uuden Suomen* kriitikko näki tutkimuksessa ansioita, mutta huomautti teoksen suhteesta ajan muihin tutkimustrendeihin: ”Strukturalistisella tekijä tarkoittaa runojen rakenteen selvittämistä. Nimitys on harhaanjohtava koska se tuo mieleen strukturalismin, tietyn modernin oppisuunnan, jota tässä ei tarkoiteta.” Peltosen strukturalistiseksi kutsuma tavoite osoitti arvostelun mukaan pyrkimystä sisällyttää väitöskirjaansa ”moderni tieteellinen panos”. Peltosen geneettis-historiallisista näkökulmista kriitikko sen sijaan toteaa, että juuri tämä lähestymistapa, jossa tekijän asiantuntemus pääsee oikeuksiinsa, on teoksessa antoisin. (Teelahti 1975.)

Nykylukijalle Peltosen väitöskirja näyttäytyy useita tutkimusintressejä yhdistävänä ja siksi epäkoherenttina teoksena, joka kuitenkin antaa relevanttia tietoa Leinon helkavirsistä ja niiden metriikasta. Jos väitöskirjaa lukee tekstikriitikin ja tieteellisen editoinnin näkökulmasta, siinä on paljon samaa kuin hänen muissa töissään. Hän omistaa kullekin helkavirrelle yhden luvun, joka alkaa runon editoidulla lukutekstillä ja rakennekuvauksella, minkä jälkeen hän kuvailee runon syntyvaiheita laajimpiin tekstimuutoksiin keskittyen. Jos syntyvaiheiden kuvausta tarkastelee rinnakkain *Runot III* -edition kommentaarin kanssa, ne näyttävät tavoitteiltaan samantapaisilta mutta kuitenkin erilaisilta. Väitöskirja muodostaa runojen synnystä prosessimaisen kuvauksen, joka tukee runojen temaattista tulkintaa. Editiosta runojen versiot voi puolestaan lukea kokonaisuudessaan ja täydentää niitä käsikirjoitusten detajitiedoilla.

Väitöskirjan runolokujen loppupuolella Peltonen käy läpi runoista aiemmin tehtyjä tulkintoja tavalla, jossa tarkoituksena ei ole yhtenäisen näkemyksen ja tulkinnan rakentaminen vaan aiemman tutkimuksen kompiloiminen eräänlaiseksi tulkintahistorialliseksi kommentaariksi.²⁰ Annamari Sarajas, joka kirjoitti asiantuntijalausunnon vuoden 1978 professuurin haussa, kritisoi lausunnossaan Peltosen helkavirsistä keräämää aineistoa kovin sanoin todeten, että onko Peltoselle ”todella luontaisempaa kerätä, järjestää, referoida, laskea ja julkaista kuin – ajatella” (Hosiaislouma et al. 1998, 45–46).

Kritiikin kohteena ja paradigman laidalla

Peltonen ei hakeutunut julkisiin akateemisiin miekankalisteluihin. Asemoidessaan omaa työtään suhteessa tiedeyhteisöön hän lähinnä näkee tekstikriittisen ja biografisen perustutkimuksensa palvelevan laajalti erilaisia kirjallisuuden tutkimuksen koulukuntia. Näistä lähtökohdista hän tekee välitilinpäätöstä monistejulkaisunsa *Perustutkimuksia Eino Leinosta* (1978) alkusanoissa:

Tutkimukseni ovat kohdistuneet historiallis-geneettisen metodin tarjoamin keinoin Leinon salaperäisinä pidettyjen elämänvaiheiden selvittelyyn, syiden ja seurausten osoittamiseen. Olen myös pyrkinyt tekstikriittisin menetelmin kytkemään hänen kirjalliset tuotteensa aikaan ja paikkaan, jotta ne voisivat näyttäytyä lukijalle kulloistenkin elämänvaiheiden mielekästä taustaa vasten. Tässä työssä en ole kuvitellut pääseväni ”lopullisiin” tuloksiin, vaan ainoastaan katsonut luovani tarpeellista pohjaa monille muille kirjallisuudentutkimuksen menetelmille. (Peltonen 1978, 3–4.)

Näkemystään Peltonen havainnollistaa kuvitteellisella tilanteella, jossa joku esteettis-psykologisesti asennoituva Leino-tutkija tekisi ”vertailujohtopäätöksiä kahden runon ilmaisemista seikoista aivan erheelliseltä ajoituspohjalta” ja siksi erehtyisi kiusallisesti tulkinnoissaan (Peltonen 1978, 4).

Peltonen ei näytä tulleen tutkijana varsinaisesti kyseenalaistetuksi julkisilla kirjallisilla areenoilla, mikä voi viestiä akateemiseen marginaaliin joutumisesta. Yksi hiljaiselon keskelle iskenyt salama oli kuitenkin professorinhaan aikaan kesällä 1978 *Uudessa Suomessa* ilmestynyt arvostelu ”Monistesarjan rapio”, jonka oli kirjoittanut yleisen kirjallisuustieteen ja estetiikan assistenttina Helsingissä toiminut Yrjö Sepänmaa. Kritiikin ensisijaisena lähtökohtana oli Peltosen teos *Kotimaisesta kirjallisuudesta. Tutkielmia, esseitä, haastatteluja* (1978), mutta siinä arvioitiin samalla hänen tutkijanpätevyyttään sekä ennen kaikkea hänelle tärkeäksi muodostunutta kotimaisen kirjallisuuden monistesarjaa.

Sepänmaa toteaa Peltosen kirjoittavan samaan tapaan kuin Suomessa on tehty kymmeniä vuosia. Tutkimusalan kehitys oli mennyt ohi jälkiä jättämättä, mikä Sepänmaasta oli anteeksiantamatonta professuuria tavoittelevalta

yliopisto-opettajalta. Koko julkaisusarjaa kritisoidessaan Sepänmaa kiinnittää huomiota siihen, että sarjan kahdestatoista osasta Peltonen oli siihen mennessä kirjoittanut kahdeksan. ”Jos varat on jotenkin saatu Peltosen erityiskäyttöön, onko oikein antaa hänen käyttöönsä monistesarjan nimi?” hän kysyy. (Sepänmaa 1978b.) Julkaisusarjasta vastannut professori Maunu Niinistö kertoi vastineessaan sarjan avoimuudesta oppiaineen koko opettajakunnan julkaisukanavana ja korosti sarjan tärkeyttä sellaiselle perustutkimukselle, josta kaupalliset kustantajat eivät kiinnostu (Niinistö 1978; ks. Sepänmaa 1978a; Hosiaisuus et al. 1998, 43). Tämä yksittäinen kärkevä sananvaihto osoittaa, että vaikka Peltonen oli siirtynyt kaupalliselta kustantajalta yliopiston piiriin, akateeminen maailma antoi omat haasteensa hänen kaltaiselleen tutkijalle, joka oli kiinnostunut tekstikriitistä ja elämäkerrallisesti dokumentoivasta tutkimustavasta.

Peltosen edustaman tutkimussuunnan vahvimaksi haastajaksi voisi helposti ajatella Suomeen melko myöhään rantautunutta uuskritiikkiä. Esimerkiksi tanskalaisen Johan Fjord Jensenin teoksesta *Den ny kritik* (1962) mukautetussa suomennoksessa *Kirjallisuudentutkimus* (1979) kuvaillaan positivistisen kirjallisuudentutkimuksen atomistisuutta ja synteesin unohtamista. Tällöin kritiikin kohteeksi voi helposti projisoida myös Peltosen samoihin aikoihin tekemät tutkimukset.²¹ Siksi on yllättävää, että nimenomaan suomennetuissa uuskritiikkiä edustavissa teoksissa on laajoja kuvauksia arkistollisesta, filologisesta ja tekstikriittisestä tutkimuksesta sekä mainintoja tutkimussuuntausten vahvuuksista.²²

Vaikka vallitseva paradigma ei ollut Peltoselle suotuisa 1970-luvulla, ei kuitenkaan voida puhua mistään äkillisestä ja mustavalkoisesta koulukuntien muuttumisesta. Hänen edustamallaan tutkimusotteella oli kannattajiakin. 1970–1980-lukujen taitteessa tiedeyhteisön piiristä nousi jopa aloite uudesta biografiaita, bibliografiaita ja kriittisiä editioita laativasta tutkimuskeskuksesta, jollaisen olisi voinut perustaa SKS:n kirjallisuusarkiston yhteyteen.²³

Leino-tutkijan ääriviivoja

Jos Aarre M. Peltosen tieteellistä uraa Eino Leino -tutkijana arvioi tekstikriittisen editoinnin ja käsikirjoitusten tutkimuksen näkökulmasta, hänen tutkijan-profiilistaan erottuu melko selviä ääriviivoja. Runoilijan tuotannon tieteellisenä toimittajana hän näyttää pyrkineen ensisijaisesti saamaan Leinon teoksia muiden tutkijoiden ja suuren yleisön ulottuville mahdollisimman hyvinä tekstiversioina. Peltonen ei siis ensisijaisesti halunnut keskittyä johdonmukaisesti käsikirjoitusten ja painettujen versioiden johonkin tiettyyn kirjoitus- ja julkaisuvaiheeseen, vaan koki tärkeämmäksi valita lähtökohdaksi parhaimpina pitämänsä runoversiot. Käsikirjoituslähteitä hän ei myöskään periaatteellisella tasolla asettanut ensisijaisiksi painettuihin lähteisiin nähden.

Runojen tekstikriittisenä editorina Peltonen pyrki löytämään ja dokumentoimaan kaikki olennaiset lähteet sekä antamaan kokonaiskuvan Leinon

runoversioista ja niiden sisältämästä variaatiosta. Tekstilähteitä analysoidessaan hän oli ensisijaisesti kiinnostunut kokonaisista runoversioista ja niiden tekstimuodoista eikä niinkään runojen materiaalisista kirjoitusprosesseista tai yksittäisten säkeiden muutosprosesseista. Näissä tekstikriittisissä käytännöissään hän pitäytyi koko tutkijanuransa ajan. Peltosen vuosikymmeniä jatkunut pioneerityö on luonut perustaa myöhemmälle tutkimukselle, vaikka monet saavutukset kuten julkaisemattomat editiokäsikirjoitukset ja bibliografiseen työhön liittyvät aineistot ovat säilyneet ainoastaan hänen arkistossaan.

Yksi erottuva piirre Peltosen tekstikritiikissä koskee henkilöhistoriallisia painotuksia. Filologisen tutkimustradition mukaisesti hän koki tärkeäksi kaunokirjallisten dokumenttien tarkan ajoittamisen; se liittyi hänen biografiin päämääriinsä, jotka eivät kuitenkaan ehtineet täysin toteutua hänen uransa aikana. Aineiston etsimisen, luokittelun ja dokumentoinnin intressit johtivat myös mittaviin, tekstikritiikinkin näkökulmasta tärkeisiin bibliografisiin hankkeisiin. Niissä Peltonen keskittyi kuitenkin lähinnä painettuihin lähteisiin eikä niinkään käsikirjoituksiin.

Tekstikriittisen ja biografisen tutkimuksen esikuviaan Peltonen ei nimeä, mutta etenkin Viljo Tarkiainen hahmottuu hänen oppi-isäkseen. Siten Peltonen jatkoi pitkää positivistista, filologisesti ja biografisesti painottunutta kirjallisuudentutkimuksen traditiota. Etenkin 1970-luvulla tutkimuskysymysten ja -menetelmien painotukset erottuivat vanhakantaisina uusiin tutkimussuuntauksiin nähden, mikä sai hänet ottamaan väitöskirjassaan pientä etäisyyttä geneettis-historialliseksi luonnehtimaansa metodologiaan. Vaikka Peltonen jäi tutkijana akateemiseen marginaaliin, hänen vastaanottonsa oli monilta osin myös innostunutta ja suopeaa etenkin *Päivän kehrän* ilmestymisen aikoihin. Kysymys siitä, minkä verran aikalaiset arvostivat hänen tekstikriittisesti analysoivaa ja dokumentoivaa sekä biografisesti suuntautunutta tutkimusotettaan, haarautuu viime kädessä monisyiseksi ongelmaksi, josta ei muodostu yksiselitteistä mustavalkoista kuvaa.

Peltonen itse on kirjoittanut Leino-tutkimuksesta tavalla, jossa hänen omat työnsä ja muu tutkimus vaihteittain etenevät tekstikriittisestä ja bibliografisesta tutkimuksesta kohti synteesiä: ”Jos bibliografian lisäksi saadaan piakkoin aikaan mainitut tekstijulkaisut ja ajanmukainen runoilijan tuotannon elämäkerrallista taustaa selvittävä teos, voidaan odottaa tutkimuksen entisestään tarkentuvan ja haarautuvan erilaisiin spesiaalisuuntiin, ennen kuin tarkkoihin erityistutkimuksiin perustuvat tiukat synteetit käyvät mahdollisiksi.” (Peltonen 1975a.) Monet Peltosen laajan tutkimustyön osa-alueet eivät valmistuneet, mutta etenkin Eino Leinon tekstien julkaisijana, runokäsikirjoitusten kartoittajana ja muita arkistolähteitä esiin nostaneena tutkijana hän on luonut vahvan perustan runoilijan tutkimiselle. Peltosen jälkeen myös käsikirjoitusten tutkimus ja tekstikriittinen editointi ovat saaneet uusia muotoja kirjallisuudentutkimuksen kentällä, mikä asettaa hänen tutkijanuransa uuteen kiinnostavaan valoon.

Viitteet

- 1** Maininta viittaa L. Onervan elämäkertaan *Eino Leino. Runoilija ja ihminen* (1932).
- 2** Näihin editioihin olen laskenut runovalikoiman *Päivän kehrä* (1953), *Pakinat 1–2* (1960) ja *Runot I–IV* (1961–1968), neljä kirje-editiota (1960–1962) sekä teoksen *Muistelmät, kulttuurikuvat, tunnustukset 1. 1878–1901* (1965).
- 3** Hän julkaisi sarjassa kaksi tekstikriittistä nidettä Leinon runoista (1977) sekä kolme muuta kirjailijaa koskevaa teosta vuosina 1975–1978. Monistesarjan ja Otavan ohella Peltosen Leino-aiheisia kirjoja on ilmestynyt SKS:lta ja Alea-kirjoilta.
- 4** Ks. Hallamaa et al. 2010, s. v. tekstikriittikki, tekstuaalitieteet.
- 5** Leino-töidensä rinnalla Peltonen julkaisi toimitettuja teoksia, bibliografioita ja muuta tutkimusta muun muassa Viljo Kojosta, Alpo Noposesta ja metriikasta. Tässä artikkelissa keskityn kuitenkin vain hänen Leino-tutkimuksiinsa.
- 6** Tutkimuksen lähteinä on käytetty Peltosen omia julkaisuja ja hänen henkilöarkistoaan sekä lehtiaineistoa ja tutkimuskirjallisuutta. Viranhakuihin ja opinnäytetöiden arviointiin liittyvät arkistolähteet on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.
- 7** Ks. esim. Henrikson & Janss (hg.) 2013. Muusta pohjoismaisesta editoinnin historiasta ks. Kondrup & Nielsen (red.) 2014. Suomalaisen kirjallisuuden tieteellistä editointia on käsitellyt Pia Forssell, joka on kirjoittanut Runeberg-editiosarjasta (1933–2005) ja muista suomalaisista tieteellisistä editioista (Forssell 2009; Forssell 2013), sekä Katajamäki (tulossa).
- 8** Ks. Katajamäki & Lukin 2013, 12–14.
- 9** Ks. Karkama 1974, 32–33; Varpio 1986, 70–79, 180; Varpio 1990, 129–144; Forssell 2013, 470–471; Riikonen 2013, 16–20, 49–61, 123–127.
- 10** Ks. Varpio 1986, 91; Varpio 1990, 205.
- 11** Vuoden 1929 katsauksessaan Tarkiainen (1929, 5) vain lyhyesti mainitsee Schererin. Positivismista ja sen kritiikistä Suomessa ks. Karkama 1974, 19–37; Huuhtanen 1978; Fjord Jensen 1979, 31–34, 55–59.
- 12** Runojen syntyajankohtien mukaista ryhmittelyä Peltonen pitää selviönä, sillä Leinon kokoelmien ”arvo on yksityisissä runoissa, joiden elämispohja nykyisten tietojemme kannalta katsoen on kauttaaltaan kiistämätön ja väkevä”. Siksi on luonnollista, että hän valikoiman toimittajana ”asettaa samaa kehityskautta valottavat runot toistensa yhteyteen, jolloin ne tehostavat toistensa vaikutusta”. (Peltonen 1953, 730.)
- 13** Kielikuva viitannee museaalisiin asenteisiin tai etruskien hautoihin, joissa vainajan elämä jatkuu muuttumattomana.
- 14** ”Leinon tuotteiden kaikinpuolinen tulkinta ja arviointi tulee nimittäin saamaan perusteellisen esityksen bibliografisessa teoksessa, ja samalla tulee esitettäväksi niin ikään kaikki tunnettu Leino-kirjallisuus – myös henkilöhistorialliset muistelmät” (Peltonen 1961, 388; ks. myös Peltonen 1975a).
- 15** *Koottujen teosten* puutteista ks. Peltonen 1975a.
- 16** Ilmeisesti samoihin aikoihin Peltonen kaavaili vielä kolmannenkin suunnitelman, jossa kirjailijan muu tuotanto olisi julkaistu runojen perään osissa IV–XXX. (SKS, Aarre M. Peltosen arkisto. Eino Leinon teokset I–XXX. Suunnitelma. 3 l. Kansio 14.)
- 17** Hallamaa et al. 2010, s. v. diplomaattinen transkriptio.
- 18** Muut Varpion (1986, 129–130) mainitsemat tämän vaiheen elämäkerrat ovat Vilho Suomen *Nuori Volter Kilpi* (1952), Maunu

Niinistön *Uuno Kailas* (1956), Eino Kauppisen *Pentti Haanpää* (1966) ja Keijo Ahdin *Toivo Pekkasen kirjailijantie* (1967).

19 Lähteiden ajoittamista osana kirjallisuudentutkimuksen filologisista perusedellytyksiä on käsitelty muun muassa Wolfgang Kayser (1969, 45–48).

20 *Helkavirsien* toisen sarjan runoista on säilynyt samaa kaavaa toistavia aineistokokonaisuuksia, mistä oletan, että hän oli alun perin oikeassa sisällyttää toisenkin sarjan runot osaksi väitöskirjaansa (SKS, Aarre M. Peltosen arkisto. Eino Leino: Helkavirret II. Runojen tutkimusta. 201 I; Helkavirsii II. Synty ja yleistä. 235 I. Kl. 29555. Kansio 40).

21 Esimerkiksi seuraava kriittinen katsaus positivistisesta tutkimuksesta voisi hyvin kuvata Peltosen tavoitteita lukuun ottamatta kirjoittajan kielteistä asennetta:

”positivistinen tutkimus [--] kehittyi usein umpimähkäiseksi bibliografisen, tekstikriittisen, filologisen, biografisen tai vertailevan materiaalin haalinnaksi sekä kaiken tämän detaljitiedon aikajärjestykseen sijoittamiseksi. [--] Pikkuseikkojen keräily laillistettiin tieteelliseksi metodiksi.” (Fjord Jensen 1979, 57.)

22 Ks. Wellek & Warren 1968, 63–79; Fjord Jensen 1979, 16–43. Myös 1970-luvun oppikirjassa *Kirjallisuustieteen perusteita* on oma lukunsa tekstikritiikille (Vainionpää 1974, 145–147) – ei tosin enää teoksen uudistetussa laitoksessa (1986). Filologian ja kirjallisuudentutkimuksen suhteesta ks. myös Parente-Čapková 2022.

23 Haavikko 1980a, 13–15; Haavikko 1980b. Ks. Rainio 1969, 11–12; Launonen 1970, 383.

Arkistolähteet

SKS:n arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma. Aarre M. Peltosen arkisto.

Muut lähteet

Anonyymi 1953. Tänäpäin radiossa. *Uusi Suomi* 27.9.1953.

Anonyymi 1975. Väitöksiä. *Uusi Suomi* 9.11.1975.

Fjord Jensen, Johan 1979. *Kirjallisuudentutkimus Aristoteleesta uskriteikkiin*. Suom. Sirkka Heiskanen-Mäkelä ja Veli Ketvel. Jyväskylä: Gummerus.

Forsell, Pia 2009. *Författaren, förläggarna och forskarna. J. L. Runeberg och utgivningshistorien i Finland och Sverige*. Helsingfors: SLS. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 726.

Forsell, Pia 2013. Editions-geschichte in Finnland – eine mehrsprachige Herausforderung. *Geschichte der Edition in Skandinavien*. Hg. Paula Henrikson & Christian Janss. Bausteine zur Geschichte der Edition 4. Berlin: De Gruyter, 461–487.

Haavikko, Ritva 1980a. Kirjailijoiden studia generalia 1979. *Miten kirjani ovat syntyneet 2. Kirjailijoiden studia generalia 1979*. Toim. Ritva Haavikko. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY, 5–15.

Haavikko, Ritva 1980b. Perustutkimus ja ”keräilytehtävät”. *Uusi Suomi* 13.7.1980.

Hallamaa, Olli, Tuomas Heikkilä, Hanna Karhu, Sakari Katajamäki, Ossi Kokko & Veijo Pulkkinen 2010. *Tekstuaalitieteiden sanasto*. Helsinki: SKS. <http://tekstuaalitieteiden-sanasto.finlit.fi:8080/> 15.3.2023

Henrikson, Paula & Christian Janss (hg.) 2013. *Geschichte der Edition in Skandinavien*. Bausteine zur Geschichte der Edition 4. Berlin: De Gruyter.

- Hirvonen, Maija, Hannu Launonen, Anna Nybondas & Inger Bäcksbacka (toim.) 1985. *Suomen kirjailijat 1945–1980. Finlands författare 1945–1980. Writers in Finland 1945–1980*. Helsinki: SKS. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 402. Helsinki: SKS.
- Hosiaisluoma, Yrjö, Päivi Mehtonen & Raisa Niemi 1998. *Kirjava aika. Tampereen yliopiston taideaineiden laitoksen vaiheita*. Taideaineiden laitoksen julkaisuja 1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Huhtanen, Päivi 1978. *Tunteesta henkeen. Antipositivismi ja suomalainen estetiikka*. Helsinki: SKS.
- Karkama, Pertti 1974. *Metodi ja maailmankatsomus. Kirjallisuudentutkimuksen suuntaviivoja*. Oulu: Pohjoinen.
- Katajamäki, Sakari tulossa. Scandinavian Traditions: The Study of Modern Finnish and Scandinavian Manuscripts (työnimi). Teoksessa *Toward a Comparative History of the Literary Draft in Europe*. Ed. Olga Beloborodova & Dirk Van Hulle. Amsterdam: John Benjamins. Comparative History of Literatures in European Languages.
- Katajamäki, Sakari & Karina Lukin 2013. Textual Trails from Oral to Written Sources: An Introduction. Teoksessa *Limited Sources, Boundless Possibilities. Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts*. A special issue of RMN Newsletter No 7, December 2013. Ed. Karina Lukin, Frog & Sakari Katajamäki. Helsinki: Folklore Studies, University of Helsinki, 8–17. <http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/English/RMN/15.3.2023>
- Kayser, Wolfgang 1969 (1948). *Das sprachliche Kunstwerk. Eine Einführung in die Literaturwissenschaft*. Bern & München: Francke Verlag.
- KKO 1986 = *Kuka kukin on 1986. (Aikalaiskirja). Who's who in Finland. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista*. Helsinki: Otava 1986.
- Kondrup, Johnny, Britta Olrik Frederiksen, Christian Troelsgård & David Bloch (red.) 2021. *Dansk editionshistorie 1–4*. København: Museum Tusulanum.
- Kondrup, Johnny & Klaus Nielsen (red.) 2014. *Editionshistorie. Bidrag til en konference afholdt af Nordisk Netværk for Editionsfilologer og Dansk Editionshistorie 30. september–2. oktober 2011*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Launonen, Hannu 1970. *Näkökulmia 1960-luvun kirjallisuudentutkimukseen*. Helsinki: Institutum domesticarum litterarum universitatis Helsinki. Opuscula de poësi Fennica.
- Laurila, Aarne 1953. Laulajan suuri päivä. *Suomen Sosialidemokraatti* 28.9.1953.
- Leino, Eino 1953. *Päivän kehrä. Valitut runot*. Eri toisinoista valikoiden osastoiksi ja kolmeksi kokoelmaksi sommitellut sekä johdannolla, aikataulukolla ja tekstikritiikillä varustanut Aarne M. Peltonen. Helsinki: Otava.
- Niinistö, Maunu 1978. Sepänmaa ja korruptio. *Uusi Suomi* 29.7.1978.
- Parente-Čapková, Viola 2022. Kirjallisuudentutkimus ja filologia. *Avain – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 19(4), 42–53. DOI: 10.30665/av.125063
- Peltonen, Aarne M. 1953. Tekstikritiikki. Teoksessa Leino, Eino, *Päivän kehrä. Valitut runot*. Eri toisinoista valikoiden osastoiksi ja kolmeksi kokoelmaksi sommitellut sekä johdannolla, aikataulukolla ja tekstikritiikillä varustanut Aarne M. Peltonen. Helsinki: Otava, 726–751.
- Peltonen, Aarne M. 1961. Runojen syntyajat ja toisinnot. Teoksessa Leino, Eino, *Runot I 1887–1897. Maaliskuun lauluja. Tarina suuresta tammesta ym. runoja. Tuonelan joutsen. Yökehrääjä. Varhaisrunot*. Toisinoilla ja tekstikritiikillä varustaan toimittanut Aarne M. Peltonen. Helsinki: Otava, 385–523. Elävä kansalliskirjallisuus.
- Peltonen, Aarne M. 1964. Eino Leinon runojen syntyajat ja toisinnot 1901–1908. Leino, Eino, *Runot III 1901–1908. Ritari Klaus. Uhmaaja. Hiiden miekka. Kangastuksia. Päiväperhojen proosarunot. Melankolia. Helkavirsiä I. Niniven lapset. Talviyö. Runokirjan uudet runot. Turjan loitsu. Halla*. Toisinoilla ja tekstikritiikillä varustaan toimittanut Aarne M. Peltonen. Helsinki: Otava, 419–755. Elävä kansalliskirjallisuus.
- Peltonen, Aarne M. 1975a. Eino Leinoa tutkitaan yhä. *Uusi Suomi* 12.12.1975.

- Peltonen, Aarre M. 1975b. *Eino Leinon varhaiskehitys ja -tuotanto*. Tampere: Tampereen yliopisto, kotimainen kirjallisuus. Tampere: Tampereen yliopisto, kotimainen kirjallisuus. Monistesarja 4.
- Peltonen, Aarre M. 1975c. *Maan piiristä metafyyseen. Tutkimus Eino Leinon ensimmäisen sarjan helkavirsien rakenteesta, synnystä ja tulkinnasta*. Tampere: Tampereen yliopisto. Kirjallisuuden laitoksen julkaisuja, 14. Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A vol. 68
- Peltonen, Aarre M. 1977. *Eino Leinon runot ja runonsuomennokset koottujen teosten ulkopuolelta 1915–1920. Eino Leinon runojen syntyajat ja toisinnot 1915–1920. Tekstikriittinen tutkimus*. Tampere: Tampereen yliopisto, kotimainen kirjallisuus. Monistesarja 9.
- Peltonen, Aarre M. 1978. Alkusanat. Peltonen, Aarre M., *Perustutkimuksia Eino Leinosta. Kirjallisuus- ja kulttuurihistoriaa runoudesta, kriitikontyöstä, ihmissuhteista*. Tampere: Tampereen yliopisto, kotimainen kirjallisuus, 3–4. Monistesarja 16.
- Rainio, Ritva 1969. Kirjan taustaa. Teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet*. Toim. Ritva Rainio. Porvoo & Helsinki: WSOY, 7–12.
- Rajala, Panu 2017. *Virvatuli. Eino Leinon elämä*. Helsinki: WSOY.
- Riikonen, H. K. 2013. *Im Dienste von Sprache und Literatur. La Société Néophilologique – Der Neophilologische Verein – The Modern Language Society of Helsinki 1887–2012. Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki* 88. Helsinki: Société Néophilologique.
- Sepänmaa, Yrjö 1978a. Korruptiosta vielä. *Uusi Suomi* 6.8.1978.
- Sepänmaa, Yrjö 1978b. Monistesarjan rappio. *Uusi Suomi* 23.7.1978.
- Tarkiainen, Kari 2001. Tarkiainen, Viljo (1879–1951). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki, SKS, 1997–<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-004819> (30.9.2022)
- Tarkiainen, Viljo 1929. Kirjallisuudentutkimuksen metodeista. Teoksessa *Bellman Suomessa ynnä muita tutkielmia*. Toim. J. V. Lehtonen ja Rafael Koskimies. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 1. Helsinki: SKS, 1–22.
- Teelahti, Pekka 1975. Helkavirsien synnyt syvät. *Uusi Suomi* 29.12.1975.
- Vainionpää, Marja-Leena 1974. *Kirjallisuustieteen perusteita*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Varpio, Yrjö 1986. *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historia*. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.
- Varpio, Yrjö 1990. *The History of Finnish Literary Criticism 1828–1918. The History of Learning and Science in Finland* 15a. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Wellek, René & Austin Warren 1969. *Kirjallisuus ja sen teoria (Theory of Literature, 1949)*. Suom. Vilho Viksten ja Matti Suurpää. Helsinki: Otava.